

8. Колодій А. М. Принципи права України : монографія / А. М. Колодій. К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) : від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1202.

УДК 347.261

ПРЕДЧУК Т.В.

ВИДИ СЕРВІТУТІВ У КОНТЕКСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Положення статті стосуються нетрадиційного підходу до видів сервітутів, ознаки яких можна віднайти у національному законодавстві. Зроблена спроба визначити особливості правовідносин за сервітутом з огляду на запропоновані їхні видові ознаки.

Ключові слова: *сервітут, спадкування, договір, відносини, речові права на чуже майно, цивільне право.*

Положение статьи касаются нетрадиционного подхода к видам сервитутов, признаки которых можно найти в национальном законодательстве. Предпринята попытка определить особенности правоотношений по сервитуту, учитывая предложенные их видовые признаки.

Ключевые слова: *сервитут, наследование, договор, отношения, вещные права на чужое имущество, гражданское право.*

The position of scientific articles concerning non-traditional approach to the types of easements, the symptoms of which can be found in national legislation. An attempt was made to determine the peculiarities of the civil relations with the easement, given their specific characteristics.

Key words: *easement, inheritance, relationships, rights on other people's property, civil law.*

Вступ. Розмаїття наукових поглядів щодо видів сервітутів постійно спонукає здійснювати та вдосконалювати наукові дослідження у сфері речових прав на чуже майно. У цьому контексті важливого значення набуває питання здійснення договірних, спадкових, земельних відносин за сервітутом. Також важливим є питання, чи закріплені у законодавстві особливі підходи до виокремлення сервітутів за видовими ознаками, чи законодавець зупинився лише на земельних та особистих сервітутах.

Дослідженням цієї проблеми присвячені роботи Ю.О. Заїки, О.О. Лов'яка, Є.А. Суханова, Г.В. Сосніної, А.А. Бірюкова, О.В. Білоцького, М.Б. Гончаренко, І.Е. Косарева, О.В. Розгон, І.Ф. Севрюкова, О.О. Томина, В.В. Цюри, О.Ю. Цибульської, О.О. Щипанової та інших.

Постановка завдання. Мета статті – запропонувати нетрадиційні критерії класифікації сервітутів, виходячи із положень національного законодавства.

Результати дослідження. Виходячи з положень п. 4 ст. 403 Цивільного кодексу України [1], яка говорить, що сервітут не підлягає відчуженню, можемо констатувати, що деякі договірні конструкції (купівля-продаж, дарування) не можуть застосовуватись до сервітутних правовідносин. То чи можемо ми стверджувати, що не існує інших способів переходу прав та обов'яз-

ків за сервітутом до іншої особи? Напевно, ні. Величезну увагу у цьому контексті привертають спадкові правовідносини, а також неоднозначні позиції регулювання сервітутних правовідносин іншими галузями права, зокрема земельним. Так, згідно з ч. 1 ст. 101 Земельного кодексу [2] дія земельного сервітуту зберігається у разі переходу прав на земельну ділянку, щодо якої він встановлений, до іншої особи. Отже, ЗК України закріплює право спадкування сервітуту як речового права.

ЦК України закріплює позицію про те, що до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218). Також згідно зі ст. 1219 ЦК України не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема: 1) особисті немайнові права; 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами; 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом; 5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, передбачені ст. 608 ЦК України [1]. Сервітуту у цьому переліку нема, тому він може бути об'єктом та підставою спадкових правовідносин.

Але різноманітність сервітутів за видовими ознаками не дає змоги говорити про те, що встановлений сервітут перейде до спадкоємців, а також буде об'єктом договірних відносин. Розглянемо теоретичне та практичне підґрунтя видових характеристик сервітутів сучасного правового поля України з визначенням можливості подальшого здійснення спадкових прав та обов'язків спадкоємців за сервітутом.

Аналізуючи положення ЦК України та ЗК України, виділяємо два види сервітутів на рівні закону, такі як земельний сервітут та особистий сервітут. Насамперед треба зазначити, що сервітут, закріплений у ЗК, за своєю природою відрізняється від того, який міститься у цивільному праві. У науці цивільного права згідно з римською правовою традицією сервітуту прийнято підрозділяти на земельні (предіальні) та особисті (персональні). Відмінності між ними визначаються не об'єктом сервітутного права, а винятково способом встановлення суб'єкта останнього, тобто тієї уповноваженої особи, якій належить право обмеженого користування чужою річчю. Адже, як вже зазначалось, сервітуту встановлюються в інтересах певних осіб. Належність зазначеного права конкретній особі або підтверджується її найменуванням, або пов'язується з наявністю у неї іншого права (зокрема, права власності). Тому сервітут належить особі як такій (персональний сервітут) або особі як власнику певної нерухомості (предіальний сервітут) [3]. На рівні закону можемо говорити також і про *лісовий сервітут*. Поняття лісового сервітуту розкриває ст. 23 ЛК України, де зазначається, що лісовий сервітут – це право на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною лісовою ділянкою [4].

Як покаже результат аналізу правозастосовної практики, користувач об'єктами тваринного світу і лісокористувач, власник території, акваторії, на яких живуть об'єкти тваринного світу, – це зазвичай різні особи. У такому разі особа, яка володіє або користується необхідною територією, акваторією, може створити перешкоди здійсненню права користувачів мисливських угідь із використання об'єктів тваринного світу [5, с. 204]. З метою запобігання зловживанню правом законодавець у ст. 24 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» передбачив гарантію для користувачів мисливських угідь у формі укладення договору із власником або постійним користувачем земельних ділянок, на яких знаходяться ці угіддя. У ньому, зокрема, визначаються розмір та порядок внесення плати за користування мисливськими угіддями [6]. За таких підстав можемо говорити про наявність *фауністичного сервітуту* [5, с. 215]. Деякі науковці запроваджують термін «*флористичні сервітуту*» [7, с. 99–107]. Виходячи із правозастосовної практики реалізації положень Водного кодексу України [8], Кодексу України про надра [9], можемо говорити про наявність *водних та надрових сервітутів*. Так, ст. 23 Кодексу України про надра дає землевласникам і землекористувачам у межах наданих їм земельних ділянок право без спеціальних дозволів та гірничого відводу видобувати корисні копалини місцевого значення і торф загальною глибиною розроблення до двох метрів, а також підземні води (крім мінеральних) для всіх потреб, крім виробництва фасованої питної води, за умови, що обсяг видобування підземних вод із кожного з водозаборів не перевищує 300 кубічних метрів на добу [9]. Заборон щодо сервітуту на таке право кодекс не встановлює. Таким чином, національне законодавство дещо пов'язує види сервітутів із особливостями правової природи природних об'єктів. Саме про це наголошує Н.Г. Юрчишин [10, с. 78]. За терміном дії можна виділяти *строкові, безстрокові та разові сервітутути*. Щодо разових сервітутів, то це сервітутути, які встановлюються

територіальними органами влади, наприклад, для святкування певних подій (свято вина, меду тощо) [11]. За підставами встановлення можна сервітути поділити на такі, що встановлені договором, законом, заповітом або рішенням суду (ст. 402 ЦК України) [1]. За можливістю стягнення плати – *оплатні та безоплатні сервітути*.

На наш погляд, виокремлення видових ознак сервітутів неможливе без аналізу нормативної бази інших галузей права, зокрема, економіко-правового спрямування. Деякі позиції щодо видів сервітутів запропонував М.П. Гордиський [12, с. 66]. Він розрізняє *матеріальні і нематеріальні сервітути*. Щодо наявності матеріальних сервітутів, то позиції ЦК України свідчать, що сервітут встановлюється щодо об'єктів матеріального світу (земельна ділянка, будівля, споруда тощо). Із позицій бухгалтерського обліку можемо говорити про наявність нематеріальних сервітутів, які пов'язані з визнанням та обліком нематеріальних активів. Пункт 14.1.120 Податкового кодексу закріплює положення про те, що нематеріальні активи – право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами [13]. Наказ Міністерства фінансів № 242 від 18 жовтня 1999 року «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку» (п. 6) закріплює положення про те, що придбаний або отриманий нематеріальний актив відображається в балансі, якщо існує імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, та його вартість може бути достовірно визначена [14]. Тобто майнові права за Податковим кодексом України є нематеріальними активами. У цьому аспекті ЦК України закріплює значну плутанину. Майнове право – це самостійна категорія і не може визначатися через інші поняття. Майнові права не можуть ототожнюватися з річчю, тому їх визначення через неспоживну річ, як це зазначено у ст. 190 ЦК України, є некоректним. У самому ж ЦК України неодноразово розмежовують речі як вид майна та майнових прав. Наприклад, норми ст. 656 ЦК України, у яких зазначено, що предметом договору купівлі-продажу може бути товар у розумінні речі, що матеріально існує (ч. 1 ст. 656), та майнові права (ч. 2 цієї ж статті). Схожий підхід відображено у ст. 718 ЦК України, в якій визначено предмет договору дарування. Зведення майнових прав до прав речових, як це простежено у нормах ст. 190 ЦК України, є неправильним [15, с. 225–231].

Також наявність у законодавстві немайнових прав і їх використання може свідчити про наявність нематеріального сервітуту. Так, у ст. 21 Закону України «Про авторські і суміжні права» можна вільно без згоди автора використовувати цитати. Цитата – порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується, з обов'язковим посиланням на його автора і джерела цитування іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілішими свої твердження або для посилення на погляди іншого автора в автентичному формулюванні [16]. Зокрема, за правом Франції, Швейцарії об'єктами права власності можуть бути як матеріальні, так і нематеріальні речі, зокрема права [17, с. 118]. За ст. 529 Цивільного кодексу Франції рухомими за визначенням закону є зобов'язання і позови, які мають предметом вимогу грошових сум або рухомих речей, акцій або часток у фінансових, торгових або промислових організаціях [18, с. 249]. Вважаємо, що певні позиції нематеріального сервітуту містяться у національному законодавстві. Знову ж таки тут можна вести мову і про корпоративні права як права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [13], і, наприклад, про права на користування веб-сайтами, аспектами комерційної таємниці.

Також деякі позиції відомих-вчених-цивілістів дають змогу припустити наявність *сервітутів на рухомі речі*. Так, О.А. Підпригора зазначає, що об'єктом сервітуту може бути і рухоме майно – тварини, транспортні засоби, устаткування та обладнання, побутове майно тощо [19]. Ч. Азімов наголошує, що предметом сервітуту може бути як нерухоме (земля, споруди, квартири, будинки тощо), так і рухоме майно (сировина, товари і т. ін.) [20]. Але це теоретичні підходи, і чіткого закріплення у законодавстві вони не знайшли, але згадувались під час розроблення проекту Цивільного кодексу України. Хоча сервітут на рухоме майно може існувати, зокрема на річ, визначену індивідуальними ознаками (можливо, у позиції закріплені ознаки сервітуту на рухому річ).

Висновки. Таким чином, варто окреслити види сервітутів за критеріями класифікації, які так чи інакше закріплені у національному законодавстві:

- по-перше, за способом встановлення – сервітут за законом, за договором, за заповітом, за рішенням суду;
- по-друге, за необхідністю задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом – земельні, природоресурсні, особисті;
- по-третє, за особливостями правової природи природних об'єктів – лісові, фауністичні, флористичні, водні, надрові;
- по-четверте, за терміном дії можна виділяти строкові, безстрокові та разові сервітуту;
- по-п'яте, за можливістю стягнення плати – оплатні та безоплатні сервітуту;
- по-шосте, за стандартами бухгалтерського обліку – матеріальні і нематеріальні сервітуту;
- по-сьоме, за властивістю речі – сервітут на нерухомому та рухомому річ.

Звичайно, ми не відкидаємо й інших критеріїв класифікації сервітутів, але їх визначення неможливе у межах однієї статті. Наостанок зазначимо, що відповідно до Цивільного кодексу України заповідач має право на укладення заповіту зі встановленням сервітуту. Як і заповідальний відказ, встановлення сервітуту є обтяженням спадкової частки спадкоємця за заповітом. Спадкодавець має право встановити у заповіті сервітут щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб. Сервітут визначає обсяг прав щодо користування особою чужим майном. Сервітут не підлягає відчуженню: його не можна продати, подарувати або обміняти. Земельні сервітуту, встановлені у заповіті, після прийняття спадкоємцем спадщини у подальшому можуть також переходити у спадщину. Відчуженню вони підлягають тільки разом із земельною ділянкою. Особистий сервітут встановлюється в інтересах конкретного спадкоємця, і тільки ця особа має право користування ним. Особистий сервітут не підлягає відчуженню і не переходить після прийняття спадщини спадкоємцям надалі у спадщину. Він припиняється у разі смерті спадкоємця, на користь якого він був встановлений [21]. Таким чином, чинний ЦК України щодо видових ознак допускає передання у спадок земельних та особистих сервітутів із певними особливостями. Щодо окреслених у нашій статті нетрадиційних видів сервітутів однозначної відповіді на питання, які з них можна передати у спадок або які можуть бути об'єктом договору про встановлення сервітуту, немає.

За таких обставин, а також з огляду на видові ознаки сервітутів предметом подальших наукових розвідок може стати питання, який вид сервітуту може бути предметом договірних чи спадкових правовідносин та які він містить обтяження щодо свого об'єкта.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
3. Право земельного сервітуту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.shevchenkove.org.ua/.../Право%20земельного%20се-з%20екрану>.
4. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року зі змін, і доп. станом на 28 грудня 2015 року // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
5. Тomin О.О. Особливості правового регулювання фауністичних сервітутів в Україні / О.О. Тomin // Прикарпатський юридичний вісник, Випуск 1(3), 2013. – С. 204.
6. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 № 1478-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1478-14>.
7. Соколова А.К. Флористичні сервітуту / А.К. Соколова // Проблеми законності. – 2005. – Вип. 75. – С. 99–107.
8. Водний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24, ст. 189.
9. Кодекс України про надра // Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36, ст. 340.
10. Юрчишин Н.Г. Юридична природа лісового сервітуту / Н.Г. Юрчишин // Прикарпатський юридичний вісник, Випуск 2(8), 2015. – С. 78.
11. Положення «Про сервітутне використання земель комунальної власності територіальної громади м. Мукачєво». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mukachevo-rada.gov.ua/prozatverdzhenniapolozhenniaproservitutnevvykorystanniazemelkomunalnoivlasnostiterytorialnoihromadymukachevo>.

12. Городиський М.П. Теоретичні засади бухгалтерського обліку операцій за договорами підряду: напрями трансформації // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – № 4 (62): СЕРІЯ: Економічні науки, 2012. – С. 66.
13. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2011, № 13–14, № 15–16, № 17, ст. 112.
14. Наказ Міністерства фінансів № 242 від 18.10.99 року «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.
15. Яворська О. Майнові права як об'єкти цивільного обороту // Вісник Львівського ун-ту, Серія Юрид. 2011. – Вип. 53. – С. 225–231.
16. Про авторське право і суміжні права // Відомості Верховної Ради України, 1994, № 13. – Ст. 64.
17. Гражданское и торговое право капиталистических государств / Под ред. В.П. Мозолина, М. И. Кулагина. – М., 1980. – С. 118.
18. Французский гражданский кодекс : учеб.-практич. комментарий. – М. : Проспект, 2008. – С. 249.
19. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К. 2004: Істина. – 928 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/2010-12-27-04-58-59/76-komentar-tsivilnij-kodeks-ukrayini/>.
20. Азімов Ч. Сервітути в цивільному праві України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/4792/1/Azimov_107.pdf.
21. Посвідчення заповітів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/30749>.